

ERDÉLYI MÚZEUM

XI. kötet.

1894.

V. füzet.

Székelyek-e a móczok?

(Első közlemény.)

I.

Nem egyszer panaszkodtam már a felett, hogy a magyar nemzet nem ismeri a saját országának nemzetiségeit. Oly hiba s mondatnám bűn, a mely előbb-utóbb megboszúlja magát. Hazánk néprajza egyes cikkecskékre zsugorodik össze, többnyire laikus emberek tollából, a kiknél a tárgyhoz megkívántató előtanulmány, nyelvismeret egészben vagy részben hiányzik. E téren semmiféle öntudatos munkával nem találkozunk; valamely tervről, a mely hazánk népeinek alapos és kimerítő ismertetését célozná, szó sincs. A magyar nemzethez tartoznék egy csomó nemzetiség, de a magyar még mindig nem tudja, hogy azok voltaképpen miféle elemek; nem ismeri az országában lakó népek nyelvét, irodalmát, szokásait, erkölceit, aspirációinak kútforrását, hajlamait s egyáltalában individuális belső és külső világukat. Jó volna pedig alapvető munkákkal rendelkezni, a melyekben magunkat mint a tükörben megláthatók.

A magyar tudományos akadémia e kérdéssel alig foglalkozik. Ez a testület saját tagjait külföldi remekes lefordítási munkájával halmozza el, de nem tud senkit megbízni azzal, hogy hazánk nemzetiségeiről alapvető munkákat megírjon. A Hunfalvi fogyatékos ethnographiájával az egész ügyet befejezettnek tekinti. A földrajzi és az ethnographiai társaság pedig szegény.

Divatba jött Finnország halásznépeihez vándorolni; azokat nagy költséggel apróra felboncsolni; könyveket írni a hegyszakadékok elárvúlt egyes törzseinek nyelvi elváltozásairól; egy-egy felfedezett szógyökre vagy képzőre óriási épületeket emelni és e révén már igen sok nagy tudóssal rendelkezünk, de a ki a szomszéd román állam jelen szervezetéről többet tud annál, hogy van egy Ligája, a

mely Erdély elfoglalására törekszik, már tünemény, a kit megbámulnak az ország egyik szélétől a másikig. A csuvas és ezekhez hasonló népekről a magyar akadémiában igen gyakran, igen tanulságos dolgokat hallunk, a hazai szinte három milliányi románság nyelvéről, irodalmáról vagy a szomszéd román állam tudományos mozgalmairól, majd csak a Finnország által kinevelt lapp, vagy cseremisztudósok munkáiból fog az akadémia bővebb tudomást szerezni. Ezt a kis szívességet Finnország, az ő halásznépeinek oly melég felkarolása után, a mi akademiánknak viszonzásul megteheti.

Nálunk egy divatos néprajz kapott lábra, a *czigányoké*. A többi népek néprajzával behatóbban csak külföldiek foglalkoznak. A külföld e tekintetben igen nagy szolgálatokat tesz nekünk. A német kormány a román nép tanulmányozása czéljából *Weigand* Gusztáv tanárt tetemes államsegélyben részesíti, és e férfiú bejárja Maczedoniát, a románok által lakott helyeket, kutat és tanulmányoz. A magyar is elmegy Finnországba, bejárja a Volga vidékeit is, — de az előtte álló népelemeket nem ismeri. Az egész magyar tudományos világnak nincs egy románistája, egy szlávistája.

Tudom én azt: a magyarnak kötelessége saját nyelvi rokonsága után kutatni. Értem én azt, hogy ez a kötelesség sem nem kicsiny, sem nem mellőzhető; ezzel a kötelességgel egyenrangúnak tartom azonban a magyarnak a másik kötelességét: megismerni saját népeit, azoknak lakóhelyeiben saját országát; a móczok-földé, a szászok lakhelyét nem tekinteni idegen területnek; megállapítani, hogy a magyarnak belső és külső szellemvilága, nyelve, szokása, erkölcsé, minő hatással volt annak az államnak a belsejére, a melyet ezer év óta bír s a hazai népekre, a kikkel annyi századok óta együttlakik. — Nem csak azzal kellene foglalkozni, hogy az ugorország mennyiben érvényesül a nyelvben és ennek kedvéért mindenféle csiri-biri népeket felkutatni, hanem azzal is, hogy a magyar néphitben, költészetben, szokásban és erkölcsben mi van a hazai népek kincstárából és viszont, mi a magyar hatás a nemzetiségeknél, szóval a hazai népelemek egymásra való kölcsönös hatását szakszerűen ki kellene mutatni.

A hazai népek ismerete más fordulatot adna sok kérdésnek. Ezen ismeret nélkül a magyar ethnographia a sötétben baktat, és sok dolgot magának a magyarban megmagyarázni nem tud. A re-

*gesek kérdését például a román kolindák nélkül megérteni nem lehet.*¹⁾

Egy olyan országban, a melyben annyi a nemzetiség, természet-szerűen sok ethnographusnak, ethnologusnak kellene lenni. E téren azonban visszafejlődést tapasztalunk: Magyarországnak nincs még ethnographusa. A mutatkozó erőket nem neveli és nem segíti senki, ha nevelte és segítete volna, bizonyára ma nem volna ok a panaszra.

Ennyit előzményül.

* * *

Mindenek előtt megjegyzem, hogy Erdélyben a magyar és a román népelet összerort, a két elem minden téren nagy hatást gyakorolt egymásra. A székely népköltészet számos népdala, balladája, meséje, közmondása, talánya, azonos a románéval. Vegyült az érzés, az erkölcs. A két nép egyes hagyományokat közösen dolgozott fel, a hitvilág számos alakjai közösökké lettek. A székely gyermek játékmondókáját: *Ekete, bekete, czukuta, bukuta, ábel, fábel, leomnu, lesz, ercz, percz, Pilátus, mosina, ursz,* továbbá a *purecsázást*-t (oláhul purecse = pulex = bolha) stb. meg nem érti s meg nem magyarázza más, csak az, a ki a két nép nyelvvel, szellemvilágával egészen tisztában van. Hiában ismeri az egyiket, ha tudatlanságban van a másikra nézve és különösen hiában jó felfedező utra Erdélybe az, a ki nem beszél a román nyelvet s nem látott még élő oláhot, mert itt nálunk ugyan semmivel sem fogja előbbre vinni a tudományt.

Sajátságosnak tartom az ilyen tanulmány-utra Erdélybe jövő királyhágóntúli írónknál azt, hogy ők a tanulmányozandó kérdés multjával nem bibelődnek. Ebben a tekintetben a legsötétebb Afrikában utazók sokkal lelkiismeretesebbek, mert ha egy utazó egy területet már bejárt, annak a prioritását a következő meg nem támadja. Nálunk ez másképpen történik, mert egyik utazó a másikról mit sem akar tudni. Nálunk például megtörténik, *hogy a móczokat minden esztendőben felfedezik legalább egyszer.* Az elmúlt esztendőben pedig éppen két írótól olvastunk ily felfedező leírást s a mi legkülönösebb, az, hogy ezen gyakori felfedezések daczára a *mócz házat a millenniumon mégis Alsó-Fehérvármegye*

¹⁾ Lásd: Teodorescu Dem.: Poesii populare române című művében a Colinda-kat, a Plugşorul-t, Turca-t, Oratio-kat.

kiállítási bizottsága állítja ki és rendezi be és nem Torda-Aranyosvármegye, a melynek területén a móczok lakoznak. Ilyen eljárás mellett kilátásunk van arra, hogy a derek móczokat, ötven—száz esztendőn át, minden esztendőben felfedezik egyszer a nélkül, hogy akár nekik, akár a magyar ethnographiának abból valami haszna volna. Mert ha tanulmányozó soha sem fogja kutatni, hogy tegnap mi történt; a már nyújtott adatokat nem vizsgálja felül, a kérdést nem tanulmányozza tovább; újabb mozzanatokat meg nem les, akkor mindig a szembetűnőbb, szemrevalóbb, mindenki által látott és már annyiszor leírt dolgokon fog nyargalni a nélkül, hogy munkája bármely irányban hasznos volna. Ha minden utazó hinni fogja, hogy azt a földet ő tapossa először s a következő utazóknak tanácsokat fog adni oly teendőkre nézve, a miket mások már előtte jóval teljesítettek, s a miről tudomást szerezni merőben feleslegesnek tartotta; ha a központ, Budapest, a királyhágóntúli írók, sohasem fogják az erdélyi *«bennszülöttek»* munkáit, kutatásainak eredményeit respektálni, hanem mindig prioritást loznak vadászni, akkor sokkal jobban cselekszik a központ, ha magunkra hagy, hogy mi itt a mi tudásunk szerint, zavaró közbeszólás nélkül, csináljuk meg ethnographiánkat, a mint lehet és a mint tudjuk. Ámbár szükséges és fontos volna ennek a móczvilágnak az irodalmát már összeállítani, legalább románban éppen sokan foglalkoztak e földdel és néppel, ezúttal azonban elhagyom; hivatott ethnographusnak lesz feladata azt kimerítően tanulmányozni. Azonban megadom a feleletet arra a kérdésre: *Székelyek-e a móczok?* de mert a kérdés keretébe vág, foglalkozni fogok először Dr. *Jankó* János: *«Igriczek a Biharhegységben»* cím alatt az Erdélyi Múzeum idei I. füzetében megjelent közleményével, helyreigazítván annak némely tévedéseit.

A regélésre vonatkozólag szerző azt mondja (33. lap.):

«Két hely az, hol a regélés Magyarországon még fenmaradt. Az egyik a Dunán túl (Göcsejben), a másik Erdélyben (Kénos, Udvarhelymegyében.)»

Ez mindenek előtt nem áll, mert Erdélyben Kénoson kívül divatban van a regélés még Bágy, Lokod, Dálya és Telekfalván (Udvarhelymegyében); továbbá Brassóme gyében Hosszúfaluban a csángok között. A hosszúfalusi regések mondókája így kezdődik:

Porka hava esedezik ; no de reme róma ;
 Nyulak, rókák jácczadoznak ; no de reme róma ;
 A pajtában egy rend ökör ; no de reme róma ;
 Annak fele regeseké ; no de reme róma . . .

Ezen kívül Toroczkón is aligha nem a regélés nyomai maradtak fenn a szegény iskolás-gyermekek ama szokásában, hogy apróbb csapatokra oszolva a gazdák házaiban énekelnek s ezért többnyire ételneműeket vagyépntz kaptak ajándékba.

De Vasmegyében (körmendi járás, Hegyhátvidékén) karácsony utáni nap István napkor 7—8 óra között szintén szokásban van a regélés. Két-három legény (16—20 éves) szokta bejárni a házakat és az ajtóhoz érve a következőket mondják közönséges hanghordozással: «Szerencsés jó estét adjon isten. Megjöttek szegény Szent István szolgálai, elfagyott kinek füle, kinek lába: nyomjuk-e vagy mondjuk.» Ha belülről azt kiabálják ki, hogy «*nyomják,*» akkor nem mondják, hanem bosszankodva tovább mennek, miközben azt mondják bosszuságból: «Adjon isten száz ólat, meg egy kóczos malacot!» De ha belülről azt felelik, hogy mondják, akkor rákezdik a *regőlést*. A mondókának utolsó versét ide ígatom:

Haj regő rejtem!	Teli poharával.
Azt is megengedte	Szegen vagyon
Az a nagy úr isten!	Csattos erszény,
Rétt ökör régi törvény!	Abban vagyon
Szálljon isten a házukba;	Kétszáz garas,
Szárnyával, seregével	Fele szegény regősöké
Vetett asztalával,	Fele a gazdáié. ¹⁾

Ezekből tehát kitetszik, hogy Magyarországon a regélés nem két, hanem több helyen divatozik. Az említetteken kívül hihetőleg még vannak helyek, a hol a regélés napjainkban szokásban van. Ez volna tehát a közlemény egyik tévedése. És ezt a tévedést elkövette a cikk szerzője azért, mert ő a regélésre vonatkozó irodalmat Krizából (l. Vadrózsák 532—5351.) annak tévedéseivel egyetemben egyszerűen reprodukálja, a Kriza utáni eredményeket pedig figyelembe nem veszi. Egy második tévedése, hogy a regélő hetet a farsangra teszi. A regélő hét karácsony előestvéjén kezdődik és újévvel végződik.

¹⁾ Lásd: Ethnographia 1891. évf. 237—239 és 398—400 lapokon.

Itt általánosságban megjegyzem, hogy a magyar regések eddig felkutatott és ismert mondókái önmagukban véve érthetetlen töredékek más-más nagyobb, önálló költeményekből. Az összes mondókák a román nép *Turca*, *Tauru* (buháiu, bika), *Plugşorul* (eke) népszokások annyira terjedelmes irodalmával magyarázhatók meg. Az «emlegetett csoda fiu szarvas» a szarvasról szóló gyönyörű román kolindákkal magyarázható meg, nemkülönben a többi töredékek értelme is, a románoknál különböző alkalmakkor, különböző nemű rendű egyének számára elmondott úgynevezett világi kolindák és orációk szövegével állítható helyre. A «röt ökör» sem más, mint a gazdagon megrakott buháiu (taur, biká)-ra való hivatkozás. A románok regehéjje összevág a magyarokéval, kezdődik karácsony előestéjén és végződik újévkor. Az a körülmény, hogy a regélés tulajdonképpen hazája a székelység és Göcsej s hogy a mondókák szövege románban és magyarban talál, arra mutat, hogy ezen mondókák a románból vétettek át. Megfordítani a dolgot nem lehet abból az okból, mert a regélés az összes románok által lakott helyeken Macedóniától kezdve nagy divatban van. Az átvételt bizonyítja az a körülmény is, hogy e nemben a magyarban alig lehet egy teljes költeményre akadni, hogy e szokás megfelelő talaj hiányában mármár kimegy a divatból, míg a románoknál mindenütt virágzásban van. A mondókák összetalálkozása Göcsejben és a Székelységben arra mutat, hogy Göcsej székely telepítvény; e hatás oda a székelység útján juthatott, mert a román Göcsejre, az érintkezés teljes hiánya miatt, hatással nem lehetett. Egy következő alkalommal a román és székely enemű szövegek egybevetése által a kérdést kimerítően fogom tárgyalni.

Dr. Jankó János a múlt év november havában Felső-Vidrán, a Biharhegységben, a híres Găina havasának a tövében időzött, Gombos nevű román tanítónál, a ki így szólt egyszer:

— Kár hogy ennyire dühöng az idő, mert elhivattam volna néhány *igréczet*.

— Micsodát? kérde szerző.

— *Igréczet!* felelt a tanító.

»Igy tudtam meg, — folytatja szerző — hogy az *igrécz zenészt* jelent!« „*Sikerült nekem az igréczek ismeretéhez egy talán nem érdektelen adatra akadnom.*»

Ettől a sikertől azonban meg kell fosztanom szerző urat, miután a siker egészen a *Frank* Teofil és *Candrea* Györgyé, a kik «Románii din munții apuseni» (Moții) Bukarest 1888-ban megjelent munkájuknak 101. lapján az igrécz szót már felfedezték és kellőképpen meg is magyarázták. Ez volna a közlemény további tévedése.

Szerző Felső-Vidrán azonban élő igréczet nem látott, pedig így folytatja:

„Teljes bizonyosságot szerzendő a dolog felől azonnal kikérdeztem egy sereg vidrai románt, hogy van-e a muzikusoknak valami nevük s valamennyi egyformán az igrécz szót ejtette ki előttem. Vizsgálataimat *alsó, közép és felső-vidrai*, továbbá *nyágrai és szkerisórai* románokra is kiterjesztettem s azok az *igrécz szó életben létéről teljesen meggyőztek*. Ime tehát *öt község: Alsó-, Felső- és Közép-Vidra Nyágra és Szkerisóra*, a hol a régi igrécz szó mai napig is él s *biztos tudomásom van arról is, hogy a szomszédos falvakban másutt e szót nem ismerik.*»

Ebben a mondatban három tévedést kell helyreigazítanom:

1) Vidra nevű község csak *kettő* van: Alsó- (2509 lakossal), Felső-Vidra (2599 lak.); Közép-vidra nevű község nem létezik. Szerző tehát vizsgálatait csak *négy* és nem *öt községben* folytathatta.

2) Szerzőnek, «*biztos tudomása*» ellenére az igrécz szót Albákon (5323 lak.) is használják. Ez a község pedig ott fekszik a Biharhegységben, egy vonalban Szkerisóra, Nyágra és Vidrákkal. De ismerik, csak nem használják, más községekben is.

3) A két Vidrán, Nyágrán, Szkerisórán a zenészt így is hívják: *Ceteraş, jucăuş, diplaş, lăutar, heghieduş*.

De itt is felemlítem, merőben felesleges volt az igrécz szó életben létéről *öt* (?) községben keresztülvitt vizsgálatok alapján győződni meg, sokkal könnyebb lett volna a Franc Teofil és Candrea könyvét felütni és az igrécz szónak életben létéről abból győződni meg.

A kérdés megvilágítása szempontjából szükségesnek tartom a következőket előadni. Franc Teofil a mőczokról írt egy másik munkájában (Rotacismul la Moți si Istrieni, Bukarest 1886. 84 lap.) a következőket olvassuk:

„Bisztra¹⁾ községben láttam azt, a mit nem láttam más román faluban, sem a havasban, sem a mezőségen, hogy t. i. a zenészek nem cigányok, hanem valódi románok. A bisztraiak nagy hajlammal és tehetséggel bírnak a hegedű, flóta, klarinét és cello kezelésében. A bisztrai zenészeket hivatásuk magaslatán látja az ember a vásárokon, Topánfalván, Lupsán stb.“

Az idézett sorok írója²⁾ *muncseli*³⁾ születésű; a mócz vidéknek kiváló ismerője, mert gyermekkorát a havasok között töltötte. Ezen idézet szerint, Bisztrán kívül, egyetlen havasi községben sincs román ajkú zenész. Jankó János ellenben azt sejteti, hogy román ajkú zenészek vannak a két Vidrán, Nyágrán, Szkerisórán. A mint tehát Franc Teofil kihagyja a Jankó által említett községeket, úgy Jankó is kihagyja a kérdésből Bisztrát, mely Franc szerint a román zenészek egyedüli fészke.

De úgy az egyik, mint a másik téved.

A cigány, mint zenész, Borévnél eltűnik. A.-Jára és a Toroczko völgy kiesik a számításból. A szőlő is csak idáig terem: a fülemile sem rak fennebb lészket, következik a valódi havasi tájék. Az Aranyos szűk völgyében több helyt közvetlen közelségben halad a jól ápolt megyei út, melynek jobb és baloldalán, úgy az Aranyosba futó nagyobb oldalpatakok mentén, apró szegényes román községek terülnek el. Többnyire állattenyésztésből élnek; ezek volnának: Kis és Nagy Oklós, Vidaly, Lunka, Podsága (Alsó és Felső), Szólesva (Alsó és Felső), Brezest, Szártos, Offenbánya, Muncsel, Csóra, az összes Lupsák, Szász-Vinceza, Bistra, Topánfalva, innen jobbra Csertés; egyenesen felfelé az Aranyos mentén: Ponorel, Szekátura, a két Vidra, Albák; majd Nyágra és Szkerisóra, ezeknek praediu-maival egyetemben. A jobb mód Lupsán kezdődik; a Lupsán túli részek lakossága faiparral foglalkozván kevés mivelhető földük daczára igen megélhető állapotban vannak. Ezen községekben a román ajkú zenész mindenütt honos; a cigány zenész ritkaság

¹⁾ E község Topánfalvától egy félóránnyira fekszik az Aranyos mellett. A rajta keresztül folyó patak neve szintén Bisztra. Lakosainak száma 3630, szintén móczok. E községben paposkodott *Sterca Suluji Sándor*, a ki 1850-ben balázsfalvi püspök, majd (1855-ben) érsek lett.

²⁾ Most Bukarest városában, a közokt. miniszteriumban hivatalnok.

³⁾ 444 lakosú kis község az Aranyos mellett, Topánfalva és Offenbánya között.

számba megy. Ha a vidalyi fogadó, vagy az Aranyos mentén lévő korcsmák mulató románságát szemléljük, ott fogjuk látni a román ajkú zenészt, hegedűst, többnyire szólóban. Egy szál hegedű mellett nagy animóval elmulat a román. Rendezetebb román zenekar csak Bisztrán található; ezt a bennlakók, *banda*-nak (banda) hívják. Topánfalván túl Abrudbánya felé, az Abrudvize mentén, úgy Verespatakon, Abrudbányán már a cigányzenészek hazája kezdődik. Abrudbányán például a cigánybandáknak szere-száma nincs. Abban az időben (tiz évvel azelőtt) mikor én ezeket a vidékeket utóljára megjártam, a Nutz bandájának hét vármegyében híre volt. A bandák sokasága a bányavidékeken abban leli magyarázatát, hogy a bányász-nép mulató nép s ha jó vénára tesz szert, a nyereség nagy részét a cigányra fecséreli el, mulatni csak cigánynyal szeret.

Ezekből tehát kitűnik, hogy a román ajkú zenész nem csak Bisztrán és nem is csak a két Vidrán, Nyágrán és Szkerisórán tűnik fel, hanem előtűnik az már az Aranyosmentén Vidálynál és kapható innen a Biharhegység tetejéig. Erről meggyőz minket még inkább ugyancsak *Franc* Teofil és *Candrea* György¹⁾ először említett könyve (101 lap), a hol adván a móczok szótárát, ezeket olvashatjuk:

«*Igreț* pl. i:²⁾ läutari. In munți läutarii sunt numai rumâni.»

Magyarul: «*Igreț* több. i: hegedűs. A havasban csak román hegedűsök vannak.»

Franc Teofil tehát egyik könyvében egyet, másik könyvében mást állít. Csodálkozom ezen következetlenségén, mert mint említém, ő kiváló ismerője a mócz-életnek. Azt az állítását, hogy t. i. Bisztrán kívül sehol sem látta a román zenészeket, talán úgy kell értenünk, hogy szervezett román zenekart nem látott. Ez aztán áll is. Bisztrán a román zenekar igen jól van szervezve és ilyen szervezett román zenekarral *nem is találkozunk* csak ott.

Már most mi az igrécz és melyik ennek a szónak a területe a románok között?

Az általam említett községekben, úgy a két Vidrán, Nyágrán

1) Tanító volt Topánfalván, aztán kiment Romániába s ott egyetemet végeztén, künn maradt.

2) A többes tehát *igreți* és nem *igreții* (igréczii), a mint czikkíró állítja, a vég *i* már től *b*, artikusul lévén.

és Szkerisórán is, a zenészt akár román ajkú legyen, akár cigány, hívják *ceteras-*, *diplaş-*, *lăutaş-*, *hegheduş-* és *jucăur-*nak. Így tehát a Jankó által említett községekben ezek a szavak szintén közforgalmúak a zenész fogalomra. Egyre nagyobb tért foglal el a *musicant* szó, a mit az értelmiség használ s a mi innen, mint új irodalmi szó, átment részben a nép használatába is.

Az igrécz szót hiában keressük a román szótárakban. A zenész, hegedűs fogalomra, sem a régiségben, sem az élő nyelvben nem fordul elő. Egy román község neve: *Igricea* (olv. *Igricsá* és nem *Igriczie*, a mint ezt Jankó feltünteti,¹⁾ Szolnok-Dobokamegyében, magyarul *Igricze*, ma már tiszta román lakossággal. Ez a község megalakulásakor bizonyára magyar volt, népe elpusztult, vagy beleolvadt a beköltöző románságba. A román lakó ily néven községet nem alapíthatott, mert nem ismerte az igrécz szót, nem volt honnan magával hozza: Vannak *Igricean* és Igritan (olv. Igricsán, Igriczán) családnevek is. Az első kétségtelenül az említett falutól veszi származását, az utóbbi a magyar Igréctől. Ezek bizonyára a megrománosodott magyar igréczcsaládok.

Franc és Candrea magyarázataiból, hogy t. i. az igrécz szó hegedűst jelent, s hogy a havasban csak román ajkú hegedűsök vannak, természet szerint az következnek, hogy a havasban a hegedűsöket, zenészeket mindenütt igréczeknek hívják. Jankó állításából pedig az foly, hogy az igrécz szó az általa említett községeken kívül merőben ismeretlen, s hogy az csak a román ajkú zenészekre vonatkozik.

Sem az egyik, sem a másik állítás nem áll.

Az igazság az, hogy az igrécz szó a két Vidrán, Nyágrán, Szkerisórán és *Albákon* van forgalomban. Ez tehát a területe; nem az egész havas és nem is az említett négy község, hanem Albák községe is. Ezzel a szóval azonban nem csak a román ajkú zenészeket illetik így, így hívja e községek lakossága a cigány, a

¹⁾ Orbán Balázs (Székelyföld leírása V. K. 159. l.) Torda határán felemlíti *Igriczteluk*-ot (Szentmihályfalva körül feketett, az Aranyos partján), a szindi völgyben feküdt *Pardé*. Különös, hogy Szabó Károly Pestmegyében a Regtelök közelében Pardi nevű községet említ. A tordakörnyéki Igricztelukot azonban hiában keressük Torda és környéke leírójának munkájában. Az országban több ilyen elpusztult helynevekkel találkozhatunk még.

román vagy más ajkú zenészeket is. Ha tehát ezen említett községek valamelyikébe zenészek érkeznek, legyenek bár románok, cigányok vagy más ajkúak, a nép azt fogja mondani:

— Itt vannak, megérkeztek az igréczek!

Ott a nép magát a zenészt nevezi igrécznek, ámbar nevezi másképpen is. A topánfalvi, bisztrai s más községek románsága a zenészt ugyan nem nevezi igrécznek, de azért a szó jelentésével tisztában van azon folytonos érintkezésnél fogva, a melyben van a vidrai és ennek szomszéd-községeivel. Azon a területen, a melyen az igrécz szó forgalomban van, ha jól megfigyeljük a dolgot, tapasztalni fogjuk azt, hogy a fiatalabb nemzedék óvatosan kerül az igrécz szó kimondását, mintha az valami szörnyű barbarizmus volna. Ha fiatalabb embernél kérdezősködik az ember a hegedűs, a zenész román megfelelő szava után, a kérdezett el fog mondani minden szót, az igréczet pedig csak egyenes figyelmeztetésre fogja kiejteni. Az öregeknél a szó használata általánosabb.

Ezek volnának tehát e tekintetben a megjegyzendők. De igen sok mondani valónk van czikkiró többi állításaira. Azt mondja pl.:

„Ez adatokból kiviláglik, hogy a zenészek neve tulajdonképpen *igrecz*, sőt talán *igrécz*, az *igricz* alak egyetlen egyszer fordul elő a Nagyszombati Codexben. És ismét a román tőben itt is a második megánbangzó nem *i*, hanem *é*, éppen úgy, mint a nyelvtörténeti szótárban, a nagyszombati codex egyetlen adatát kivéve.“

Szerinte tehát a szó eredetibb alakja az *igrécz*, a mit a román alak is bizonyít. Czikkiró nem veszi észre, hogy az általa is említett községek (Igricze, Igriczi, Igricverse), továbbá a román család-név Igritan az ellenkezőre vallanak.

„Más — mondja szerző — az igrécz viselkedése akkor, mikor tánczdarabokat s más akkor, mikor népdalt hűz.“

Az igen természetes, csak hogy itt ismerni kellene a *doina* és a *hora*¹⁾ közötti különbséget, a mi kézzel foghatóan megma-

¹⁾ *Doina*, espèce de mélodies mélancoliques jouées sur des flutes (chalu-meaux) par les bergers montagnards et puis chanson, poésie mélancolique en général; — cr. serb. dvojnica, dvojnica, dvojice; stb. (Cihac Dict. d'etym. — Élé-mentes slaves p. (98); — *hora*: danse, choeur de danse; χορός danse; alb. hóra; vgr. χορός, lat. chorus. (U. a. Éléments grecs-moderne 654) a csángoknál *hóra*: danse.

gyarázza nem csak az igrécz, de egyáltalában a hegedős viselkedését e tekintetben. Nem az igrécznek a sajátja ez, hanem a zenedarab követeli azt a hangulatot, viselkedést és ez a viselkedés nem csak a havas igréczeinél tapasztalható, hanem más helyütt is, a hol csak a *doina* és a *hora* dallama a nyirettyü alá kerül.¹⁾ Természetesnek fogja találni mindenki, ha a melankolikus dallam eljátszásánál sem az u. n. *igrécz*, sem más cigány-zenész nem fog ugrálni és azt is természetesnek fogja tartani, ha a táncdarab, a *hora* eljátszásakor ő is megfelelőbb viselkedést tanúsít, ha t. i. «egész testével adja a taktust, ha lábával dobog, nagyokat kurjongat» stb., a miket szerző különben a főváros cigánybaindájánál is tapasztalhattott volna anélkül, hogy ezen viselkedéssel valamely ethnographiai tételt lehetne bebizonyítani. Künn a szabadban, tanulmány úton, az általános jellemvonások úgy látszik többé nem jönnek tekintetbe, magyarázatokat fűzünk jelentéktelen jelenségekhez és a jelentősök elkerülik figyelmünket. Így cselekszik czikkíró is. Különösnek tartja a melankolikus dallamoknál az igrécz komolyságát és a táncdaraboknál jó kedvét. Pedig ez az egész világon csak így van. A magyar komolylyá lesz a búsa és víg lesz a frissre a nélkül, hogy valami igrécz-tételt lehetne ezen sajátyságból kimagyarázni. A földolgot azonban, a *doina* és a *hora* sajátyságát megfigyelni elmulasztotta. — Ilyen természetű a következő megfigyelése is: «Ha vásárba mennek csoportosan hagyják el a völgyet, 10—12 szekér egy társaságban, egyszerre indul s a csapatban *mindig akad egy-egy igrécz, a ki megkezdi az énekeket, a többi pedig soronkint utánna énekl.*»

Szerző itt már összezavarja a az énekest, az *igrécz-czel*, a zenészszel. Az, a ki az éneket megkezdi nem igrécz, az egyszerű énekes (cántăreț) előénekes. Az együtténeklés a világ minden népeinél a mióta a kart kitalálták, divatban van. Ez egyházi szokás is. Ez nem csak a vásárba menő mőczoknál van így,

¹⁾ Alsó-Járán tartózkodásom alkalmával egy kacskezü cigány-zenész a *horát* a legnagyobb tüzzel táncolta és hegedülte egyszerre, a mellett pipázott is. A mulatóknak incselkedése a zenészekkel általános. A zenész hegedűje mellett a mulatót tréfás táncmozdulatokkal, ötletekkel, fogásokkal és viselkedéssel is mulattatni igyekezik mindenütt. A mulatózó a cigány-zenészt boldosoknak szereti látni. Ez lehet az igrécz sajátyságból egy maradvány, általánosnak azonban elég általános.

de így van ez mindenütt, a hol csak románság él. Az igrécz pedig zenész. És a midőn megfigyeli azt a jelentéktelen, mert közös vonás, körülményt, elfelejti megfigyelni a *móczoknál* divó és annyira érdekes regélhető regélési szokásokat, továbbá a havasi vásárt (báci = bulcsu), a mi már speciálitás s a melyben az igrécznek valóban nagy szerepe van; különösen nem figyelte meg az általa igrécznek nevezett előénekes dalszövegét, a melynek (hora, vagy doina lévén) a magyar igrécz mondókákhoz vagy a román kolindákhoz semmi köze nincs. A román munka-, út-, mulatásközben dalolni szokott vígat vagy búsat, a mint kedve tartja, soha sem mond azonban regét, kolindát, mert ennek meg van a maga külön alkalmá. És ilyen természetű czikkírónak a következő megfigyelése: < . . . sem a három Vidrán, sem Nyágrán, sem Szkarisoarán, sem Albákon a csimpolyát hangszerül nem használják, de már a közeli Bulcsesden igen, csakogy Bulcsesd összes szokásai, vérmérséklete, sőt nyelvjárása is egészen más, mint a Topánfalva vidéki románoké! > Ámbár a csimpolya nagy szerepéről a móczok között a *Jánku* indulója¹⁾ is tanúskodik, — legyen igaz czikkíró megfigyelése, — nem tud azonban felvilágosítást adni a bulcsesdi és a topánfalvi román-ság között előforduló különbségekről, mert itt már meg kellene jelölni a határvonalat a bányászok, a mokánok, a körösiek és móczok földje között, a melyen a nép tényleg elszigetelő sajátosságokkal fordul elő.

Még csak néhány megjegyzést teszünk s aztán rátérünk tulajdonképeni tárgyunkra.

Czikkíró meg nem állhatja, hogy „midőn e kérdések elméjében felmerültek, fel ne említsen néhány oly néprajzi körülményt, melyek kell, hogy a kérdéssel foglalkozó egyén szemében bizonyos jelentőséget nyerjenek.“ Ezek volnának a móczok közötti székely családnevek, az építkezési mód és a székely összes kalákák (clacü); továbbá a helység nevek magyarsága (Bucsum=Tökésfalva); maga Vidra, — mely a vidra állattól kapta nevét — ugor szó, az ugor *vid* (víz) — tovább-

¹⁾ Opt-zeci de oi despoaie

Si prin frigări le pun,

De sunete, *cimpoae*

Pădurile resun.

(Megnyuznak nyolczvan juhok és nyársra húzzák, a kiáltások és a csimpolyáktól visszhangoznak az erdők.)

képzése. És itt mellékesen megjegyzi, hogy *Abrudbányán* egy erdőszélén látott is egy megszelídített vidrát, „a melylyel az ember úgy játszhatott, mint egy macskával.“

„Mindezek — mondja — nem véletlenül, nem a székelységgel való érintkezés által — folytatja cikkíró — jutottak a nép közé; *ekkorá hatást* feltételeznünk legalább is valószínűtlen. Sokkal inkább csatlakozom azon nézethez, hogy itt eloláhosodott magyarsággal van dolgunk.“

Ezen döntő kinyilatkoztatás azonban homok alapokra van építve, az az «akkora hatás» nem is székelyhatás, hanem egészen más valami, a mit igen könnyen megtudhatunk.

Igy például az *igrécz* nem székelyhatás; magának az *igrécz* szónak a székelységgel semmi összeköttetése nincs. Az *igrécz* szó nem a székelység útján jutott a havasok közé, mert a székelység azt a szót nem ismeri. A székely az *igrécz*et nem ismeri, neki csak *regesei* vannak.¹⁾ Nem is erdélyi hatás; a magyarországi részekből került a *móczok* közé, legnagyobb valószínűséggel Zaránd, vagy Aradmegyéből, a hol Dr. *Márki* Sándor, szerző cikkéhez csatolt kitűnő jegyzetében, az *igrécz*ek nyomát a leghatározottabb alakban kimutatta. Ez a nyom a *móczok*ig vezet el, illetőleg a *móczok* földé hozzátartozik a Dr. *Márki* által említett *igrécz* területhez. A románok között mindenütt vannak zenészek; a *furulyát*, *csimpolyát*, *hegedűt* stb. úgy nálunk, mint a román királyságban a multban, mint a jelenben maguk a parasztok sokszor kitűnően kezelték. A *koldusok* is *hegedűvel* vagy más hangszerrel és hangos regéléssel, énekléssel vonják magukra a közönség figyelmét.²⁾ A várak, kastélyok *igréczei* román lakta területeken román *ajkúak* is lehettek. Innen származnak a románságban az erre vonatkozó vezetéknevek. Az *igrécz* szó a *móczok* nyelvében nem székelyhatás.

A *kaláka* (*clacă*³⁾ sem székelyhatás a *móczok*nál. A *kalákák* nemcsak a *móczok* között, de a románok által lakott területeken mindenütt divatoznak, így Romániában is. A havasban a *clacă*

¹⁾ *Reges*: énekes, — egyházi és népünnepélyek alkalmával. Régi szó; itt-ott Udvarhelyszéken ma is hallható: Eljöttek a *regesek*: énekes fiúk, legények. Kriza J. Vadrózsák 514 l. Megfelel a román kolindáló fogalmának.

²⁾ Ennek szűlai ismét visszavezetnek a *kolindá*hoz, a szláv *koledá*hoz, a honnan a magyar *koldus* szó is származik.

³⁾ Lásd e szó magyarázatát Cihacnál: Dictionnaire d'étym. éléments slaves 416. l.

robotos, jobbágyi szolgálmányt jelent s ez a jelentés összevág a romániai jelentéssel. A kalákák bár tisztán szláv hatás, a románság hozta és vitte tovább és tovább a magyarok közé. Így mint értesülők a román véghatárokon, Bihar, Békés stb. csak a román, vagy a magyarokkal közösen lakott helyeken vannak a kalákák divatban, a tiszta magyar községekben ismeretlenek. A kaláka nem székely találmány, speciálitás; nem a székelyek terjesztették a románság között, hanem ellenkezőleg.

A román családnevekre nézve meg kell jegyezmem, hogy 1848 előtt a román nemes családok magyar nevekkel bírtak. A román nemes családok azt a helységnevet vették fel, a honnan nemességük dátálódott. A románság híres történetírója például Sinkáról írván magát, felvette a *Sinkai* családnevet. Az tehát, a ki a románok között valamely hely után bir magyar formájú családnévvvel, azért utódról-utódra tiszta román lehet; az ilyen név hallására nem beszélhetünk mindjárt eloláhosodásról. A románok büszkék lévén magyar nemességekre, a magyar családneveket szívesen felvették. De van románok között sok más magyar hangzású családnév, ilyenek: Hosszú, Kis, Nagy, Fekete, Fejér, Kádár, Varga, Vitéz, Farkas, Dancs, Kondor, Juhász, Pap, Király, Márk, Gombos, Dávid, Kovács, Hideg, Szálka, Szabó, Sánta, Nemes, Vajda, Horvát, Lukács, Orosz, Szóts, Tamás, Simon, Deák, Hegedűs, Bogyó, Kerekes, Sándor, Fábián, Puskás, Lantos, Szerb, Lázár stb.; sok családra átszállott a foglalkozás neve, sokat pedig gúnynévvel ruháztak fel, a mitől megszabadulni nem tudtak.

E tekintetben 1848 előtt a várak és a földesúri udvarok nagy magyarosító hatással bírtak. Ugy a várakban, mint a földesúri udvarokban a román jobbágyok különféle szolgáltatokra voltak alkalmazva. Ezek többnyire magyar vezetéknevvel ruháztattak fel. Az ujonnan megkereszteltek büszkék voltak új családnévükre. Az oláhosan hangzó családnévet szívesen feladták. A nemesség és a jobbágyi szolgáltatok révén sok magyar családnév jött forgalomba. Tiszta román családok kaptak magyar hangzású vezetékneveket. Tény, hogy a román néptestben sok a beolvasztott magyarság, de az is tény, hogy 1848 előtti időből nagyon sok beolvadott románt lehetne kimutatni. A magyar nemesség vonzott, mert a nemzetiségi öntudat csirájában ha volt. Hogy a havasban sok a magyar

családnév, azon nem szabad megütödnünk. Bánya- és famunkákra mindig alkalmaztak magyarságot, székelységet, németiséget. 1848 előtt a bányahivatalok is sikerrel folytatták a névmagyarosítást a nem magyarok között. Az is tény, hogy a magyar családoknak letelepítése románok közé egyes munkák végett, mindig végzetes. A magyar elem mindig beleolvad a román elembe; a román elem soha meg nem tanul még tíz szót sem a közéje letelepülő idegen elemtől, de az idegen elem megtanulja a románság nyelvét. A Romániába menő székelység 20%-je pedig beolvad.

A helységnevek és az építkezés magyarságáról majd alább, annyit már itt is megjegyezhetek, hogy a móczok helységnévtára *magyar neveket fel nem mutat.*

És most megadom a feleletet a feltett kérdésre: Székelyek-e a móczok?

MOLDOVÁN GERGELY.